

ЗБОРНИК РАДОВА САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА II

Зборник *Савремена српска фолклористика II* други је у оквиру новооформљене едиције чији је циљ промовисање интердисциплинарности и сарадње стручњака из сродних научних области, фокусираних на истраживања из области фолклора у најширем смислу (фолклористика, етнологија, етномузикологија, етнолингвистика, антропологија).

Први тематски блок окупља радове посвећене историји фолклористичких истраживања. У студији Снежане Самарције (*Народна књижевност у хрестоматијама 20. века*) сагледавају се промене доминирајућих теоријско-методолошких парадигми у науци о народној књижевности и фолклору у светлу укрштања научних принципа и идеолошког, политичко-историјског контекста. Хрестоматије представљају пресек развоја науке, али напоре с тим указују на доминирајуће историјске околности које прате развој фолклористике у различитим научним срединама (с посебним акцентом на научне центре бивше СФРЈ). Ауторка показује лепу меру научне објективности у интерпретацији сложених проблема какви су начин именовања и етничко/национално одређење конкретне традиције, указујући на могућности манипулације у смислу (зло)употребе културног наслеђа.

Развој фолклористике од науке о народној књижевности до дисциплине која укључује и савремене облике фолклора (какав је дигитални фолклор) осветљен је у раду Габријеле Шуберт (*Усмена књижевност или дигитални фолклор?*). Показује се да ова научна дисциплина опстаје кроз непрестано преиспитивање себе саме, те се њена историја види и као стални процес (ре)дефинисања поља проучавања и сопствених фундаменталних оквира. У том смислу нове технологије пред истраживаче постављају и нове проблеме (преиспитивање поимања односа индивидуално/колективно, варијантности, (секундарне) усмености, фолклоризма и сл.).

Преглед актуелног стања словенске фолклористике (односно фолклористичких истраживања у водећим словенским научним центрима) нуди студија Љубинка Раденковића (*Словенска фолклористика данас – наслеђе и иновације*). Пружен је осврт на

неколико праваца у истраживањима: проблем индексирања мотива, лексикографски рад, формирање регионалних и националних корпуса. Указано је на проблеме мистификације фолклора, те на доминирајуће теме у истраживању постфолклора као културног феномена.

Андреј Власов (*Провинцијалне саборња фолклорно-етнографичких фактова као изворни садржај модерног фолклористичког знања*) сагледава место и улогу регионалних теренских збирки у фолклористичким истраживањима и посебно истиче важност паралелног практиковања „класичног” теренског и рада на прикупљању и адекватном архивирању другачијег материјала (приватне колекције, рукописни мемоари, речници, фолклорно-етнографска грађа похрањена у локалним музејима и сл.). Овакви извори сагледани су као вид саморефлексије традиције, будући да нуде слику културе из визуелних носилаца.

На особит значај српског материјала у (етнолингвистичкој) реконструкцији елемената словенске културе указује Ана Плотникова (*Српска грађа у московском речнику Словенске старине*), једна од ауторки знаменитог петотомног речника *Славјанские древности* (Москва, 1995–2012). Српска грађа била је основ за писање појединих одредница (оних које се односе на балканске реалије – „Бадњак“, „(X) ала“, „Додола“, „Лазарке“). У другим је случајевима, пак, пружала нове, драгоцене податке за реконструкцију појединих концепата/митологема („Крошки“, „Встреча“ и др.).

Јасмина Катински бави се историјом изучавања етиолошких предања (*Преглед проучавања етиолошких предања у српској фолклористици XX века*), сагледавајући место овог жанра у књижевноисторијским и теоријским студијама, поклањајући посебну пажњу питањима терминологије, класификације и интержанровских релација. Осврћући се на поделу Вука Стефановића Карацића, ауторка посебну пажњу поклања истраживачима из прве половине 20. века: Андри Гавриловићу, Павлу Поповићу, Веселину Чајкановићу, Димитрију Ђуровићу. Истиче се да нови статус предања добијају 60. година, прихватањем будимпештанске поделе. Нови теоријски угао посебно се уочава у студијама Наде Милошевић-Ђорђевић и Маје Бошковић-Стули, касније и Снежане Самарције. Ауторка се осврће и на савремене студије, показујући како интересовање за овај усмени жанр ни до данас не јењава.

Студије које следе окренуте су проблемима историјата, рада и различитих видова деловања струковних удружења, те у том смислу отварају битна питања из домена апликативне фолклористике/етномузикологије. Данка Лајић и Марија Думнић (*Удружење*

фолклориста као подстицај интердисциплинарности: искуства етномузикологије у оквирима Савеза удружења фолклориста Југославије) разматрају (интер)дисциплинарне оквири и професионалне стратегије у формирању и деловању СУФЈ, који се види као својеврсна мултидисциплинарна платформа, у том смислу узорна и у актуелном тренутку. Ауторке посебно указују на неопходност трансдисциплинарних истраживања, имајући у виду сложеност појава које савремена фолклористика узима у разматрање и захтев за верификацијом резултата истраживања кроз примену у културној пракси.

Мирјана Закић анализира тенденције у примењеној етномузикологији пратећи активности струковног удружења – Српског етномузиколошког друштва, посебно се усмеравајући на реализоване пројекте који су спроведени као део ангажованог рада на заштити нематеријалног културног наслеђа, традиционалне музике у Србији (*Делатност Српског етномузиколошког друштва на плану очувања и заштите музичког фолклора*). Наглашавајући важност примењеног научно-истраживачког рада и предлажући смернице за унапређење дијалога између политичких, струковних и делатних агената (у циљу одржања и заштите феномена традиционалне културе у савременом друштву), ауторка анализи подвргава и место и улогу фолклористичких дискурса у најшире схваћеној културној сфери.

Други тематски блок зборника окупља текстове који се на различите начине баве феноменима вербалног фолклора. Комплексност места прве збирке народних песама Вука Караџића у српској књижевној и културној историји размотрена је у прилогу Бошка Сувајџића (*Вукова Пјеснарица као отворено дело*). Сувајџић разматра основе класификације и систематизације грађе у првом Вуковом делу, однос према песмарицама грађанске лирике, питање подстицаја за сакупљање и објављивање народних песама (укључујући и удео Ј. Копитара, хердеровске идеје, А. Качића). Актуализована су питања извођења, контекста, „аутентичности”, отворена Вуковим предговором овом делу.

Полазећи од класичне Вукове дистинкције између „мушких” и „женских” песама, Ана Вукмановић приступа разматрању сложених проблема жанровске класификације фолклорних текстова (*Термин женске песме Вука Стефановића Караџића и савремена српска фолклористика*). Уз преглед релевантних ставова о проблему изнетих у обимној научној литератури, ауторка се посебно концентрише на поимање „мушких” и „женских” домена у традицијској култури, односа приватно/јавно, ритуално/изванритуално, наглашавајући да хетерогеност (условно речено) лирског корпуса и контекстуална различитост онемогућавају

прецизно и једнодимензионално дефинисање жанра.

Анализом Томазеовог превода песама из Вукове друге књиге тзв. бечког издања бави се Марија Брадаш (*Друга Вукова књига у Томазеовом руху: језичка и стилска обележја*). Као најважнија својства Томазеовог преводилачког рада ауторка издваја превођење стиха прозом, преводилачку технику стих по стих, еквивалентност у значењу, верност синтакси оригинала, неосетљивост за сталне епитете, одбојност према понављању, наклоност споју узвишеног уметничког и народног израза. Актуализујући питање могућег коауторства између Томазеа и његовог учитеља илирског, Шпире Поповића, Марија Брадаш закључује да су *Canti popolari illirici* у целини Томазеово преводилачко дело.

Мирјана Детелић и Лидија Делић испитују семантику тамнице у усменој епици (Тавница је кућа необична. *Семантика просторног позиционирања епске тамнице*). Разматрају се њено просторно позиционирање, атрибути, бића која се за њу везују, јунаци и њихове особености, те се тамница показује и као видан тип простора/антикуће. Даље рашчлањавање мотива (спасавање и ослобађање из тамнице, посвећење/чудо) води ка уочавању архаичних образаца и њихове трансформације, у вези са жанровским особеностима епике.

Односи и интеракције сижених модела и јунака у епици испитани су у студији Данијеле Петковић (*Узајамно моделовање сижеса и јунака епских песама*). У првом делу рада анализирају се примери у којима сиже моделује јунака, а потом се пажња преусмерава на обрнуте случајеве – песме у којима јунак доминира над сиженим моделом. Како би се уклопио у сиже, јунак који не одговара у потпуности моделу мора претрпети извесне промене (укидање неких препознатљивих атрибута, затамњивање препознатљивог имена). Обрнути поступак, прилагођавање сижеса законитостима епске биографије је чешћи поступак. Спој резултира интензивирањем улоге протагонисте, изостанком смрти јунака или променом делокруга. Посебно су занимљива ауторкина разматрања амбивалентних јунака.

Једном од кључних елемената поетике усмених предања – вери у истинитост изреченог, пажњу посвећује Данијела Поповић (*Ал' ово није бајка него истинито : Дискурс верности у демонолошким предањима*). Осим дистинкције на нивоу облика (мемората/фабулата), за формирање „реторике истинитости” посебно значајним се показују ауторски/приповедачки коментари (посебно они у којима се именују/конкретизују актери, активира специфични хронотоп, позива на извор/указује на степен посредованости садржаја).

У студији Данијеле Васић (*Сиже о браку смртника и виле*

(небеснице) у српској и јапанској усменој књижевности) детаљно је анализиран сиже о браку јунака с натприродним бићем. Ауторка даје сажет осврт на досадашња истраживања овог сижеа у оквирима српске фолклористике (Н. Милошевић-Ђорђевић, В. Чајкановић и др.), указује на интернационалну распрострањеност, нарочито на варијанте у далекоисточним књижевним традицијама (кинеска, корејска, јапанска). Посебно место заузима анализа стилизације мотива у јапанској древној књижевности, у најстаријој сачуваној фантастичној причи у Јапану, зачетнику жанра *моногатари* – *Причи о секачу бамбуса*.

Рад Ђорђине Трубарац (*Јелен који рогом мути воду у галисијско-португалској и српској лирици – паралеле, могућа објашњења и импликације*) доноси компаративну анализу између две српске народне песме и две галисијске кантиге д'амиго из 13. века, полазећи од мотива јелена који ногом мути воду. На тим основама разматрају се заједничке карактеристике међу овим просторно удаљеним традицијама и њиховим песмама, али и разлике, које су, сматра ауторка, пре свега жанровски условљене. Ова тема отвара низ питања која се тичу порекла, генезе и старости анализираних песама, на основу којих се поменуте српске песме смештају у шири контекст старих европских песама, са којима деле исто порекло, а већи степен поетске блискости између анализираних текстова подржава теорију о засебној галисијско-српској подгрупи песама.

Дејан Ајдачић је у својој студији – *Трагови народних обреда и веровања у српским и украјинским фразеологизмима (народни календар и свадба)* – представио изабране фразеологизме из украјинског и српског језичког корпуса, чијом упоредном анализом издваја елементе значења који упућују на народне обреде и веровања везана за народни календар и свадбу. Рад је теоријски утемељен и поткрепљен фолклористичким и етнолингвистичким студијама (Агапкине, Јермоленка, Толстојеве, Савченка) и доноси, осим темељне анализе, идеје о накнадним правцима истраживања ове теме, заснованим на проширеном корпусу, који подразумева укључивање и несловенских народа, етнографске и дијалекатске записе и књижевноуметничке изворе који су засновани на народној култури.

Разноврсности тема и мултидисциплинарној концепцији зборника доприноси још један рад посвећен језику и фолклорним формама у језику – реч је о коауторском раду Марије Мандић и Љубице Ђурић, чији наслов гласи *Псовка као фолклорни жанр: на примеру јебем ти сунце*. Значај ове студије огледа се у светлу које баца на псовку као досада запостављени и заборављени формулаички израз, утицају на шире одређење њеног семантичког потенцијала од манифестације увредљивог и агресивног

понашања. На примеру поменутог израза, ауторке јасно и прегледно уочавају формалну структуру и употребу псовке у савременом српском језику, заснивајући корпус истраживања на изворима доступним путем интернета. Засебан део рада посвећен је тумачењу псовке као израза архаичне представе о словенском претхришанском култу сунца.

Другу целину зборника, која окупља текстове који се на различите начине баве феноменима вербалног фолклора, односно проучавањем поетичких, жанровских и теоријских аспеката усмене књижевности, затвара рад Саше Кнежевића (*Функција клетве у савременој српској политици*), који је истраживао функционисање традиционалних фолклорних форми у савременом друштву, и то на примеру клетве као микрожанра усмене традиције. Базирајући се пре свега на политички дискурс као функционални стил, Кнежевић анализира позицију клетве као социјалног и културног феномена, истичући међу њеним бројним функцијама као најважнију – психолошку. Кнежевић сматра да је раскорак између традиционалног схватања и семантичког потенцијала клетве и ограничености политичког дискурса основни узрок њеног неразумевања у савременој политичкој комуникацији, те истиче да је веровање у магијску моћ речи њена улога која треба да поврати примат у комуникацијском чину.

Треће поглавље зборника садржи радове које, упркос различитим методолошким приступима и тематској шароликости, повезује заснованост на теренским истраживањима. Студија Јоане Ренкас (*Одабрани аспекти примене српских истраживања усмених ритуала*) доноси критичку, односно интерпретацијску презентацију могућих начина и опсега употребе достигнућа досадашњих српских истраживања усмених ритуала. Ову примену ауторка посматра пре свега у научном приступу традиционалним и савременим изворима записаним изван српског националног и говорног подручја. Методолошки приступи досадашњих проучавалаца попут Зоје Карановић, Љубинка Раденковића, Дејана Ајдацића, Хатице Крњевић, Марије Клеут, Вида Латковића, Јасмине Јокић, Ане Вукмановић и др., као и резултати тих истраживања, приказани су, на основу ауторкиног петнаестогодишњег искуства у примени, у кључу њиховог потенцијала за анализе усмених ритуала забележених током богојављенких церемонија на данашњој територији Републике Македоније.

Из перспективе етномузиколога Димитрије Големовић (*Теренски рад некад и сад: да ли ће теренски рад као научни метод икада застарити, а можда чак и нестати из етномузиколошке праксе?*) говори о питању значајном за све фолклористичке дисциплине –

питању статуса и примене теренског рада у савременим проучавањима народног стваралаштва. Големовић запажа и констатује одумирање ове праксе из етномузиколошких истраживања, условљено различитим факторима, почев од одумирања села у класичном смислу, па све до приклањања проучавалаца савременим струјама и трендовима, који искључују овај вид истраживачких активности. Као један од начина за превазилажење овог проблема Големовић предлаже проширење корпуса етномузикологије, али и самог схватања појма „теренски рад“ на истраживања савремених медија и комуникацијских канала.

Да теренски рад у савременој српској фолклористици ипак није запостављен доказује управо следећа студија, чији је аутор Зоја Карановић (*С људима умиру песме – белешке с терена у торлачким селима око Белог Тимока*). У овом раду представљени су у сведеном облику резултати истраживања календарске обредно-обичајне праксе и обичаја везаних за животни циклус (свадбу), с фокусом на поезији (обредног и необредног карактера), које су у делу Тимочке Крајине, у селима око Белог Тимока, 1997. и 1998. забележиле Зоја Карановић и Весна Ђукић. Резултати овог теренског рада су записи обичаја и песама везани за хришћанску обредну, али и изванобредну праксу, међу којима су и љубавне, породичне песме и слично. Прикупљена грађа је вредно сведочанство о животу и континуитету традиције у локалним оквирима, на ширем српском и јужнословенском простору, о локалном говору у тренутку бележења разговора, као и о процесу њиховог нестајања.

Значај теренског рада и важан допринос проширењу корпуса предања о змајевитој деци представља рад Бранка Златковића (*Представе о змајевитој деци у Жупи александровачкој*), који се просторно оријентише на Жупу александровачку. Као резултат вишегодишњих истраживања нематеријалног културног наслеђа ових простора, рад доноси записе, преглед и тумачење демонолошких предања које повезује заједнички мотив змајевите деце и људи са змајевитим особинама. Овој теренској грађи придружен је и рукописни материјал који је својевремено, уз помоћ помагача и записивача, прикупио Милослав Бонцић. На основу приложеног и подробно анализираниог корпуса аутор констатује карактеристично задржавање предачког и архаичног поимања света у неким облицима жупског усменог народног твораштва.

Смиљана Ђорђевић Белић у свом раду (*Истраживач, пацијент, крадљивац: теренско документовање бајања из домена традиционалне медицине*) нуди осврт на досадашња искуства у теренском раду приликом истраживања бајања из домена традиционалне медицине. Ова студија заснована је на вишегодишњем теренском искуству ауторке

на територији Србије и Републике Српске. Пажња Смиљане Ђорђевић Белић посебно се усмерава на анализу стратегија позиционирања истраживача приликом бајања, као и на различите видове рецепције његове улоге од стране саговорница. Комплексност истраживања бајања условљена је низом фактора везаних за истраживача и његову позицију. Спектар стратегија које истраживач примењује приликом прикупљања грађе, као и различити видови рецепције његове улоге условили су различите и сложене типове односа који се овом приликом стварају.

Студија о Курбан-бајраму Глеба Пилипенка (*Курбан-бајрам у Тутинској општини*) темељи се на теренском истраживању у Тутинској општини из 2013. године. Аутор региструје и са етнолингвистичког и социolingвистичког становишта тумачи појаву курбан-бајрама на овом подручју, с посебним освртом на овај обичај као део муслиманског културног и религијског идентитета. Обред приношења жртве доживео је с временом бројне трансформације, те се запажа и у другим контекстима и прилима, као и код православног становништва у Санџаку.

Рад Немање Радловића (*Неопаганизам у Србији*) представља значајан допринос досада недовољно обрађеној теми неопаганских покрета у Србији. Након кратког теоријског увода у терминологију, поделу и преглед истраживања ових покрета, аутор даје преглед неопаганских група у Србији, њихових учења и историјат. Неопаганска сцена је мала, нова, али врло динамична, и на њој доминирају два пола: западни и етнички, национално-словенски. Езотерични и етнички пол ипак нису строго одвојени, и упркос бројним разликама и супротним утицајима, Радловић истиче да их пре треба посматрати као тачке поларизације између којих се наизменично осцилира него као строгу поделу.

Веселка Тончева (*Исследванията на гораните: србската фолклористика в балкански контекст*) у свом раду даје преглед неких важних српских истраживања о заједници Горана, како оних с краја 19. и с почетка 20. века, тако и модерних истраживања, у исто време их постављајући у контекст балканске литературе о овој теми. Представљена су и друга гледишта, пре свега бугарска и македонска, на етноконфесионални идентитет Горанаца. На крају се као најобјективнији наводе изводи неких савремених српских писаца који су Горанце посматрали као специфичну групу и изражавали лично „горанско“ самоопредељење.

Трећу тематску целину, а тиме и читав зборник, затвара рад Вјере Медић (*Натписи на предметима у Етнографском музеју у Београду*) у коме су представљени резултати истраживања комплексних значења

и функција мотива натписа на етнографским предметима из 19. и из прве половине 20. века. Реч је о предметима за свакодневну употребу, покућству и ношњи, деловима намештаја, текстилног покућства, посудама, справама и помагалима за домаћу и занатску радиност, предметима везаним уз култ и обичаје, надгробним споменицима, музичким инструментима, торбама, накиту, оружју итд. Натписи су анализирани са комуникацијског аспекта: као веома заступљени у даривању у обичајима годишњег и животног циклуса. Грађа је сагледана кроз основне функције: као материјални историјски извор, вид личне и колективне идентификације, средство комуникације, симбол, орнамент итд.

Други зборник у оквиру новооформљене едиције *Савремена српска фолклористика*, слободно можемо рећи, остварио је свој циљ промовисања интердисциплинарности и сарадње стручњака из сродних научних области, фокусираних на истраживања из области фолклора у најширем смислу. Вредност научних прилога је изузетна, без обзира на тематску и методолошку опредељеност, која је бројна. Унутрашњу кохерентност зборника, упркос различитим приступима, обезбеђује пресек актуелних истраживања у српској научној средини. Оваква концепција и научна отвореност ће, надамо се, представљати још један корак напред ка успостављању међународне и неопходне интердисциплинарне сарадње, отварајући вишеструке перспективе у сагледавању фолклора као сложеног културног феномена.

**Смиљана Ђорђевић Белић
Јасмина Катински**